

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Deivi Happonen

EESTI TEISMELISTE VÄÄRTUSTE SEOSSED KOHANEMISE JA LÄHISUHETEGA

Uurimistöo

Juhendajad: Anni Tamm, Tiia Tulviste

Läbiv pealkiri: Teismeliste väärtused ja kohanemine

Tartu 2016

Eesti teismeliste väärtuste seosed kohanemise ja lähisuhetega

LÜHIKOKKUVÕTE

Uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada Eesti teismeliste autonoomia ja seotuse seos psühholoogilise kohanemise ja rahuloluga lähisuhetes. Lisaks uurisin, millised on soolised erinevused autonoomia ja seotuse väärtustamises, lähisuhetega rahulolus ning psühholoogilises kohanemises. Uurimuses osales 197 õpilast viiest Tartumaa koolist.

Uurimiseks kasutasin kahte meetodit: psühholoogilise kohanemise hindamiseks lapse PAQ küsimustikku (Tulviste & Rohner, 2010) ning autonoomia ja seotuse küsimustikku (Keller, 2007). Üldiselt peavad Eesti teismelised oluliseks nii autonoomiat kui ka seotust. Tulemustest selgus, et omavahel olid positiivselt seotud autonoomia ja emotsionaalne ebastabiilsus ning seotus ja sõltumine teistest. Samuti selgus, mida olulisemaks peetakse seotust, seda rohkem ollakse rahul suhetega vanematega.

Märksõnad: autonoomia ja seotus, psühholoogiline kohanemine, lähisuhted, teismelised, vanemad, sugu

Estonian adolescents' values relationship to adjustment and close relationships

ABSTRACT

The purpose of this research was to study the relationship between teenager's values, psychological adjustment and close relationships. Specifically how autonomy and relatedness are associated with adolescent psychological adjustment and satisfaction with close relationships. In addition, another interest in my research was to look at the possible gender differences. The sample consisted of 197 teenagers. Two questionnaires were used: Personality Assessment Questionnaire (Child PAQ) (Tulviste & Rohner, 2010) to measure psychological adjustment and autonomy-relatedness questionnaire (Keller, 2007). Generally Estonian teenagers valued autonomy and relatedness highly. The results showed that autonomy was positively related to emotional instability and relatedness was positively related to dependence on others. Results also showed that valuing relatedness highly increased satisfaction with parental relationships.

Keywords: autonomy and relatedness, psychological adjustment, close relationships, teenagers, parents, gender

Sissejuhatus

Teismeiga on oluliste muutuste aeg, mil toimub identiteedi areng ja kujunevad välja olulised väärtused (Harter, 1990). Inglehart'i ja Baker'i (2000) kohaselt toimub ulatuslik väärtuste areng just teismeeas. Samuti on teismeiga periood, mil saab alguse autonoomia ja seotuse areng (Kagitcibasi, 2005). Kuna täiskasvanuikka jõudes on väärtussüsteem stabiliseerunud ja seda on raske muuta (Inglehart & Baker, 2000), siis on oluline, et teismelistel kujuneks välja edaspidist arengut toetav väärtussüsteem. Väärtuste kujunemist mõjutavad keskkondlikud nõuded ja sotsiaalkultuurilised normid (Kagitcibasi, 2013). Teismeeas on olulisel kohal ka kohanemine. Arengupsühholoogia teooriate kohaselt peavad teismelised toime tulema mitmete probleemidega, mis põhjustavad stressi (Erikson, 1968). Teismelistel tuleb kohaneda erinevate muutustega igapäeva elus. Mitmed stressi põhjustavad situatsioonid teismeliste elus on seotud lähedaste suhetega. Noored püüavad muuta oma suhteid vanematega võrdsemaks (autonoomsemaks) ning laiendavad oma sotsiaalset võrgustikku sõprade ja romantiliste partneritega (Seiffge-Krenke, Aunola & Nurmi, 2009; Persike & Seiffge-Krenke, 2012). Väga oluliseks laste heaolule peetakse lapse ja vanema vahelisi suhteid, sest need mõjutavad inimesi suurema osa nende elust (Thornton, Orbuch & Axinn, 1995).

Käesolev töö keskendub Eesti teismeliste väärtuste, täpsemalt autonoomia ja seotuse, kohanemise ja lähedaste suhetega rahulolu uurimisele.

Väärtused – autonoomia ja seotuse tähendus

Väärtuseid nähakse inimeseks olemise lahutamatu osana (Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Väärtused on veendumused või uskumused, mis mõjutavad inimeste olekut, taju, hoiakuid ja käitumist. Nad juhivad käitumise ja situatsioonide valikut ja hindamist. Väärtuseid peetakse ka situatsioonide ülesteks. Väärtused, mida inimesed omandavad, arenevad aja jooksul väärtuste hierarhiliseks struktuuriks. See aitab otsustada kahe vastuolus oleva väärtuse üle (Schwartz, 2012). Käesolevas töös keskendun eelkõige autonoomia ja seotuse väärtustamisele. Autonoomiat ja seotust peab STD (self-determination theory) ehk enesemääratlemise teooria inimeste baasvajaduseks (Deci & Ryan, 2000) ning mitmed arenguteooriad peavad autonoomia saavutamist tähtsaks arenguülesandeks (Manzi, Regalia, Pelucchi & Fincham, 2012).

Autonoomiat on mitmed uurimused defineeritud erinevalt. Autonoomia definitsiooni seotakse subjektsusega (ingl. agency) ja eraldumisega teistest. Need kaks autonoomiale

omistatud tähendust erinevad üksteisest. Subjektsus ulatub autonoomiast heteronoomiani. Autonoomia ja heteronoomia mõisted tulenevad Piageti moraalse arengu uuringust, kus autonoomne moraal tähendab olla alluv enda reeglitele ja heteronoomne moraal olla alluv teiste reeglitele. Autonoomia on ennast juhtiv seisund ja heteronoomia väljaspoolt poolt juhitud seisund (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013). Sagedamini defineeritakse autonoomiat kui tahtelist subjektsust, mis viitab sellele, et inimene kontrollib ja juhib iseseisvalt tegevusi või olukorda, olles aktiivne ja omades võimu (Kert, Piirimäe, Elings & Siilak, 2010) See tähendab olla tegija ja samal ajal tegutseda tahtlikult ilma sundi tundmata (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013).

Teise definitsiooni kohaselt on autonoomia teistest eraldumine. See hõlmab enda-teiste suhteid ja ulatub eraldatusest seotuseni. Seotus tähendab seotuse määra teistega. Uurimused on leidnud, et teismeliste ja vanemate vahelisi lähedasi suhteid ja kiindumust seostatakse teismeliste tervise ja heaoluga mitmetes erinevates kultuurides (Chirkov, Kim, Ryan & Kaplan, 2003; Chou, 2000; Ryan & Deci, 2000). Vastupidiselt seostatakse eraldatust vanematest teismeliste arenguprobleemidega (Garber & Little, 2001). Mitmetes uuringutes, mis käsitlevad autonoomia mõju teismelise arengule, on leitud vastuolulisi tulemusi. Chen ja Dornbusch (1998) väidavad, et vastuolulised järeldused võivad olla tingitud autonoomia mitmekülgsest olemusest ja selle erinevast defineerimisest (Kagitcibasi, 2005 kaudu).

Käesolevas töös defineerin autonoomiat subjektsuse kaudu. Defineerides autonoomiat kui subjektsust, võib inimene oluliseks pidada nii autonoomiat kui ka seotust (Kagitcibasi 2005, Kagitcibasi, 2013). Seda kui inimene peab oluliseks autonoomiat ja seotust nimetab Kagitcibasi (2005; 2013) „autonoomseks-seotud minaks“ (the autonomous-related self). Selles kontekstis on autonoomne-seotud mina sarnane käitumusliku autonoomia ja emotsionaalse seotusega (Kagitcibasi, 2013).

Autonoomia ja seotuse samaaegset väärtustamist kinnitavad mitmete uurimuste tulemused. Oyserman, Kimmelmeier ja Coon (2002) leidsid oma metanalüüsis, et ameeriklased väärtustavad kõrgelt individualismi, subjektsust ja seotust ning perekondlikkust. Mitmetes uuringutes on täheldatud perekonna suhete olulisust teismeliste autonoomia ja seotuse saavutamisele. SDT kohaselt on autonoomia ja seotus inimeste põhivajadusteks ning neil on suur mõju inimese heaolule (Deci & Ryan, 2000). Autonoomia saavutamine ja lähedaste vanema-lapse vaheliste suhete säilitamine on teismeeas olulisel kohal (Collins & Steinberg, 2006; McElhaney, Allen, Stephenson & Hare, 2009). Saksamaal läbiviidud uuring näitab, et vanemate ja teismeliste vahelised head suhted on positiivselt seotud autonoomse (turvalise) kiindumusega (Grossman, Grossman & Zimmerman, 1999). Kokkuvõtlikult kujutleb

autonoomia defineerimine subjektsusena teismelise ja vanema vahel positiivset suhet (seotuse olemasolu) ning see omakorda viib terve autonoomia arenguni (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013).

Sotsiaalkultuurilised väärtused

Inimeste autonoomia ja seotuse väärtustamine erineb kultuuriti ja sõltub mitmetest teguritest. Sotsiaalkultuurilise vaate kohaselt muutuvad ühiskonna muutudes ka inimeste väärtused (Mizera & Tulviste, 2012). Väärtuste seost teiste muutujatega (näiteks antud töös kohanemine) tuleks uurida kultuurilisel tasemel (Oishi, Schimmack, Diener & Suh, 1998). Kuna väärtused on õpitud, siis kultuuriti kanduvad väärtused edasi ja neid mudeldavad näiteks vanemad (Meglino & Ravlin, 1998, Parks & Guay, 2009 kaudu). Perekonnal ja laste kasvatusel on oluline roll sotsiaalkultuuris oluliseks peetavate väärtuste vahendamisel ja teismelise arengus (Kagitcibasi, 2013). Kagitcibasi (2005) on sõnastanud perekonna muutumise teooria, millel on tihed seos sotsialiseerimisväärtustega. Tuginedes aastatepikkusele kultuuridevahelisele laste väärtuste uuringu tulemustele (ingl Value of Children – VOC) eristab Kagitcibasi kolme perekonnamudelit (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013). Mudelid peegeldavad globaalset linnastumise ja sotsiaalmajandusliku arengu mustrit. Mudel asetab perekonna kultuurilisse ja sotsiaalsesse konteksti ning uurib seda süsteemina (Kagitcibasi, 2005). Kolm perekonnainteraktsiooni mudelit on (a) Seotuse mudel – traditsiooniline perekond, mida iseloomustab vastastikune põlvkondade vaheline sõltuvus nii materiaalselt kui ka psühholoogiliselt. See esineb enamasti agrarühiskondades ja madala sotsiaalmajandusliku olukorraga ühiskondades. Lapsed osalevad pere majandusliku heaolu kindlustamises ning täiskasvanueas toetavad oma vanemaid. Selles peretüübis väärtustavad vanemad kuulekust. Iseseisvust ja autonoomiat nähakse ohuna. (b) Individualistlik mudel, mis põhineb iseseisvusel – see mudel on omane individualistlikele lääne industriaalühiskondadele. Perekonnaliikmete enese piirid on selgelt määratletud ning kinnistavad sellega iseseisvust. Perekonnaliikmed on nii majanduslikult kui ka psühholoogiliselt iseseisvad (Kuna tegu on jõukama ühiskonnaga, kus inimesed on kõrgemalt haritud ja on alternatiivsed võimalused eakate hooldamiseks ja toetamiseks). (c) Psühholoogilise seotuse mudel on mõlema mudeli süntees, mis hõlmab materiaalsel iseseisvust, kuid ka vastastikust põlvkondade vahelist seotust ning iseseisvuse väärtustamist (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013). Lastekasvatuse suunad ja areneva inimese iseloomujooned varieeruvad nende kolme mudeli vahel. Vastupidiselt üldisele moderniseerumise eeldusele, et perekonnad on liikumas seotuse mudeli juurest iseseisvuse mudeli poole, väidab perekonna muutuse teooria, et nihe toimub kolmanda

ehk psühholoogilise seotuse mudeli suunas (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013). Eestit iseloomustab, koos mitmete teiste Euroopa riikidega, psühholoogilise seotuse mudel. Mitmed Eesti vanemaid ja lapsi käsitlevad väärtuste uuringud on leidnud, et tänapäeval ühendavad Eesti lapsevanemad traditsioonilised, eneseteostuslikud ja enesemääratlusega seotud sotsialisatsiooniväärtused. (Tulviste, Mizera & De Geer, 2012; Tulviste, Mizera, De Geer & Tryggvasson, 2007). Sellise väärtuste ühendamise põhjuseks võib olla Eesti ajalugu ning peale iseseisvumist toimuvad sotsiaalsed, kultuurilised, poliitilised ja majanduslikud muutused (Tulviste jt, 2012).

Autonoomia ja seotus teismeeas

Teismelised lähtuvad isiklike väärtuste süsteemi ülesehitamisel vanemate, eakaaslaste ja ühiskonnas olevatest aktuaalsetest väärtustest (Tulviste & Tamm, 2014). Teismeiga peetakse väärtuste kujunemise perioodiks, kuid uurimusi, mis käsitlevad teismeliste väärtuseid on üsna vähe. Mizera ja Tulviste (2012) võrdlesid Eesti õpilaste väärtuste prioriteete aastatel 2000 ja 2009. Uuring näitas enesemääratluse, konformsuse ja traditsiooni olulisuse kasvu. Need tulemused on kooskõlas Tulviste jt (2012) uuringu tulemustega, mis uuris Eesti, Vene ja Rootsi emade sotsialiseerimisväärtusi ning näitasid enesemääratluse ja traditsiooniliste väärtuste üheaegset väärtustamist. Vanemate ja teismeliste väärtuste erinevus seisnes selles, et vaatamata konformsuse ja traditsiooni väärtustamise kasvule hindasid teismelised neid väärtuseid madalamalt kui enesemääratlemise ja saavutusega seotud väärtused (Mizera & Tulviste, 2012). Ka teised Eestis läbiviidud uuringud näitavad, et nii enesemääratlust ja konformsust hinnatakse kõrgelt ning on võrdselt tähtsad sotsialiseerimisel (Tulviste jt, 2012; Tulviste jt, 2007). Tulviste ja Tamm (2014) uurisid kümmet väärtuste tüüpi ning leidsid, et teismelised väärtustavad hedonismi, stimulatsiooni, heatahtlikkust ja enesemääratlust. Lisaks leidsid nad, et konformsust ei pidanud teismelised oluliseks ning järeldasid, et teismeliste väärtused erinevad täiskasvanute omadest. Sellist väärtuste jaotust pidasid nad iseloomulikuks teismeeale, sest teismeeas toimub identiteedi areng ja väärtustatakse kõrgemalt autonoomiat (Tulviste & Tamm, 2014). Eelnevate uurimuste põhjal võib oletada, et Eesti vanemate ja teismeliste väärtused ei ole liialt kollektivistlikud ega individualistlikud ning on liikumas Kagitcibasi psühholoogilise seotuse mudeli suunas.

Kultuur ja suhted vanematega on üks tähtsamaid autonoomia ja seotuse arengu mõjutajaid, kuid leidub ka teisi aspekte, mida tuleb teismeliste autonoomia ja seotuse väärtustamise uurimisel arvesse võtta. Üks teguritest on kindlasti teismeliste sugu. Soolisi erinevusi Eesti teismeliste väärtustes on uuritud vähe. Uuringud näitavad üsna vastuolulisi tulemusi. On

leitud, et üldiselt väärtustavad mehed võimu, saavutuse ja enesemääratlusega seotud väärtuseid rohkem kui naised (Schwartz & Rubel, 2005). Levpušček (2006) leidis oma uurimuses, et Sloveeni tüdrukud otsisid vanematelt rohkem toetust ning see võis olla põhjuseks, miks tulemused näitasid, et tüdrukud väärtustasid autonoomiat kõrgemalt kui poisid. Erinevused tulemustes võivad esineda ka seetõttu, et sotsiaalkultuuriline kontekst võib mõjutada, mil määral autonoomiat või seotust väärtustatakse (McElhaney & Allen, 2012). Soolisi erinevusi Eesti teismeliste väärtustes uurisid Tulviste ja Tamm (2014) ja leidsid, et poiste jaoks olid eneseupitamisega (võim, saavutus) seotud väärtused olulisemad kui tüdrukute jaoks. Samuti leidsid ka Tulviste ja Mizera (2012) oma uuringus, et Eesti tüdrukud hindasid saavutusega seotud väärtuseid madalamalt kui poisid. Teistes väärtustes (enesemääratlus, konformsus, traditsioon, võim) olulisi sugude vahelisi erinevusi ei ilmnenud. Tulviste ja Gutman (2003) uurisid kodus ja institutsioonides (lastekodu) kasvatatud laste väärtuseid. Nad leidsid, et kodudes üles kasvanud lastest väärtustasid poisid tüdrukutest kõrgemalt võimu ja enesemääratlemisega seotud väärtuseid ning madalamalt konformsusega seotud väärtusi. Nendest tulemustest võib järeldada, et nii mees- ja naissoost Eesti teismelised väärtustavad nii autonoomiat kui ka seotust.

Psühholoogiline kohanemine ja väärtused

Lisaks sellele, et teismeeas kujunevad välja väärtused, peetakse üheks sellele eale oluliseks aspektiks ka kohanemist. „Kohanemine on mõiste, millega tähistatakse protsesse, mille vahendusel indiviid tuleb toime välis- ja sisekeskkonna nõudmistega“ (Allik, Realo & Konstabel, 2003: 141). Psühholoogiline kohanemine on teismeliste kognitiivne, emotsionaalne, tajutav ja motivatsiooniline omadus reageerida adekvaatselt erinevates eluolukordades (Rohner, Khaleque & Cournoyer, 2005). Teismeiga on arenguperiood, mil on suurem risk psühholoogilise kohanemise probleemide tekkeks. Hästi kohanenud inimese väärtussüsteemi iseloomustab selle kohanemisvõime sotsiaalsetele muutustele (Goodnow, 1997). Üldiselt on uuringud näidanud, et vanemate poolne autonoomia toetamine soodustab subjektsuse teket (Soenens, Berzonsky, Vansteenkiste, Beyers & Goossens, 2005) ja on seotud parema psühholoogilise kohanemisega (Deci & Ryan, 2000). Mitmete uuringute kohaselt on üldine üksmeel, et autonoomiat ja seotust toetav kasvatusstiil on kasulik teismeliste ja noorte täiskasvanute kohanemisele (Inguglia, Ingoglia, Liga, Lo Coco & Cricchio, 2014; Lokes, Gingras, Philippe, Koestner & Fang, 2009; Sher-Censor, Parke & Coltrane, 2011). Täiskasvanuikka jõudmisel autonoomia ja seotuse üheaegne areng on positiivselt seotud integratsiooni ja heaoluks vajalike suhete tugevdamisega (Arnett, 2001).

Samas on leitud, et madal autonoomia ja/või seotus viib psühholoogilise kohanemise probleemideni (Chirkov & Ryan, 2001; Luciano, 2009). Mõned uurimused on leidnud, et teismelised, kes väärtustavad kõrgemalt autonoomiat ja seotust, on parema enesehinnanguga ning kogevad vähem negatiivseid psühholoogilisi ja somaatilisi sümptomeid (Lamborn & Groh, 2009). Noom, Dekovič ja Meeus (1999) uurisid autonoomia alaskaalade (attitudinal, emotional, functional autonomy), seotuse ja psühholoogilise kohanemise alaskaalade (social competence, academic competence, self-esteem, problem behaviour and depressive mood) seoseid. Nad leidsid, et üldiselt autonoomia, seotus ja head suhted vanematega on kohanemisega positiivselt seotud.

Soolisi erinevusi uurides on mitmed uuringut täheldanud, et tüdrukutel esineb rohkem psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel (Frydenberg & Lewis, 2000; Stark, Spirito, Williams & Guevremont, 1989) ning nad tajuvad probleeme äärmuslikumalt, nii positiivseid kui negatiivseid (Stark jt, 1989). Nende uurimuste põhjal võib oletada, et autonoomia ja seotus on kaks olulist arengueesmärki ning mõlemal on positiivne mõju kohanemisele.

Käesolevas töös hindan seitset psühholoogilise kohanemise dimensiooni:

vaenulikkus/agressioon, sõltumine teistest, negatiivne enesehinnang, negatiivne eneseadekvaatus, emotsionaalne tundetus, emotsionaalne ebastabiilsus ja negatiivne maailmavaade.

Töö eesmärk

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida Eesti teismeliste väärtuste seost psühholoogilise kohanemise ja lähisuhetega. Täpsemalt, kuidas autonoomia ja seotus on seotud teismeliste psühholoogilise kohanemise ning rahuloluga lähisuhetes? Lisaks uurin millised on autonoomia, seotuse, lähisuhete ja kohanemise soolised erinevused.

Töö on uudne, sest ei ole teada, kuidas autonoomia ja seotuse väärtustamine on seotud Eesti teismeliste psühholoogilise kohanemise ja suhete kvaliteediga. Töö tähtsus seisneb selles, et see annab ülevaate teismeliste autonoomia ja seotuse väärtustamise seostest kohanemise ja suhetega rahuloluga. Need teadmised on tähtsad, sest väärtuste kujunemist on võimalik suunata eelkõige teismeeas.

Hüpoteesid

- Mida olulisemaks peetakse autonoomiat ja seotust, seda paremini ollakse psühholoogiliselt kohanenud.

- Mida kõrgemalt väärtustatakse autonoomiat ja seotust, seda suurem on rahulolu suhetega vanemate ja eakaaslastega.

Meetod

Valim

Uurimuse valimisse kuulus 197 Tartumaa õpilast, kellest 77 olid poisid (39,1%) ja 120 tüdrukud (60,9%). Õpilased olid 12-16 aastat vanad, keskmine vanus oli 14,07 aastat ($SD=0,93$). Valimisse kuulusid seitsmenda kuni üheksanda klassi õpilased, sealhulgas 74 7. klassi õpilast (37,6%), 51 8. klassi õpilast (25,9%) ja 72 9. klassi õpilast (36,5%).

Mõõtevahendid

Lapse PAQ - Personality Assessment Questionnaire (Child PAQ)

Hindamaks õpilaste psühholoogilist kohanemist paluti neil täita PAQ küsimustik. Käesolevas töös on kasutatud eestikeelset PAQ lastele mõeldud versiooni, mis on täiskasvanute variandist lühem ja lihtsama keelekasutusega (eestikeelne versioon Tulviste ja Rohner, 2010)

Küsimustik koosneb 42 väitest, mis moodustavad 7 alaskaalat. Igasse alaskaalasse kuulub 6 väidet. Väiteid hinnatakse 4- pallisel skaalal, kus 1 tähendab „peaaegu mitte kunagi“, „2- harva“, „3- mõnikord“ ja „4- peaaegu alati“. PAQ küsimustiku 7 alaskaalat on:

vaenulikkus/agressioon (nt. „Mõtlen kuidas kellegagi tülitseda või talle halba teha“), sõltumine teistest (nt. „Mulle meeldib, kui ema minuga palju tegeleb“), negatiivne enesehinnang (nt. „Kui kohtan kedagi, keda ma ei tunne, siis arvan, et ta on minust parem“), negatiivne eneseadekvaatus (nt. „Arvan, et olen hädavares“), emotsionaalne tundetus (nt. „Mul on raske kellelegi, kes mulle meeldib, välja näidata, mida ma tegelikult tunnen“), emotsionaalne ebastabiilsus (nt. „Olen ühel hetkel rõõmus ja õnnelik, ja järgmisel hetkel kurb ja õnnetu,“) ja negatiivne maailmavaade (nt. „Minu meelest on maailm ohtlik paik“). Seitsme alaskaala summad kokku annavad PAQ üldskoori, mida kasutati ka käesolevas uurimistöös. Mida kõrgem on skoor, seda kõrgem on ka psühholoogiline kohanematus. Võimalikud skoorid jäävad 42 (minimaalne) ja 168 (maksimaalne) vahele. Lõikepunkt on 105. Sellest kõrgem skoor viitab psühholoogilisele kohanemise probleemidele. Alaskaalade minimaalsed ja maksimaalsed skoorid on 6 ja 24, lõikepunkt 15 (Tulviste & Rohner, 2010). Küsimustiku reliaabluseks oli $\alpha = .87$.

Autonoomia-seotuse küsimustik

Hindamaks autonoomia ja seotuse olulisust õpilaste jaoks, paluti neil täita autonoomia-seotuse küsimustik (Keller, 2007). 9 väidet hindavad autonoomia (nt. „Oma soove tuleb ellu viia“) ja 9 väidet seotuse olulisust (nt. „Oma vanemate arvamus peaks igähele oluline olema“). Väiteid hinnatakse 4-pallisel Likerti-tüüpi skaalal (1 – „*üldse mitte*“, 2 – „*mõnevõrra*“, 3 – „*enamasti*“ ja 4 – „*täielikult*“). Autonoomia ja seotuse alaskaalade reliaablused olid vastavalt: $\alpha = .65$ ja $\alpha = .72$.

Lisaks küsiti teismelistelt kaks lisaküsimust („Kuivõrd rahul olete oma suhetega eakaaslastega?“, „Kuivõrd rahul olete oma suhetega vanematega?“), mis puudutasid suhetega rahulolu vanemate ja eakaaslastega. Teismelised andsid oma hinnangu 5- pallisel Likerti tüüpi skaalal, kus 1 – „ei ole üldse rahul“, 2 – „ei ole eriti rahul“, 3 – „olen mõõdukalt rahul“, 4 – „olen rahul“, 5 – „olen väga rahul“. Üksikväiteid on ka varasemalt kasutatud suhetega rahulolu hindamiseks (näiteks uurisid Tamm, Kasearu, Tulviste & Trommsdorff (2016) Eesti, Saksamaa ja Venemaa teismeliste suhetega rahulolu).

Protseduur

Antud uurimuses osales viis Tartumaa kooli. Lapsevanemad said vähemalt nädal enne küsitluse toimumist informeeritud nõusoleku lehe, kus neid informeeriti uurimuse sisust ja paluti kinnitada allkirjaga nõusolekut lapse osalemiseks uuringus. Uurimuses osalesid vaid need lapsed, kelle vanemad olid andnud kirjaliku nõusoleku ning kes tagastasid küsitluse toimumise päevaks vanema poolt allkirjastatud nõusolekulehe. Lapsi informeeriti uuringust ja neilt küsiti uuringus osalemiseks nõusolek suuliselt.

Õpilastel võttis küsimustike täitmine aega kuni 40 minutit. Enne küsimustiku täitmist paluti läbi lugeda lehel olev instruktsioon, mis kanti ette ka suuliselt. Õpilastele selgitati, et nende poolt esitatav informatsioon on konfidentsiaalne ning seda kasutatakse vaid teadusliku uurimistöö raames üldistatud kujul.

Andmeanalüüsiks kasutati statistikaprogrammi SPSS Statistics versiooni 20.0.0.

Tulemused

Vanuselisi erinevusi PAQ koguskooris ning alaskaalade skoorides ei leitud.

Uurides kohanemise koguskoore leidsin, et 90,9% teismeliste PAQ koguskoor oli väiksem kui 105. 9,1% teismeliste PAQ koguskoor oli kõrgem kui 105, mis viitab psühholoogilise kohanemise probleemidele.

Soolisi erinevusi keskmistes skoorides uurisin t-testidega, mida oli kokku 12. Kui vaadata poisse ja tüdrukuid eraldi, siis selgub, et antud valimis esineb tüdrukutel ($M= 87,46$, $SD= 13,77$) rohkem psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel ($M= 83,44$, $SD= 11,66$, $t(195)= -2,12$, $p= .035$). Uurides soolisi erinevusi kohanemise alaskaalade keskmistes skoorides, näitas analüüs statistiliselt olulist erinevust emotsionaalse stabiilsuse alaskaalal. PAQ testi emotsionaalse ebastabiilsuse alaskaalal oli poiste keskmine skoor 13,29 ($SD=3,19$) madalam kui tüdrukutel 14,84 ($SD=3,32$), $t(195)= -3,25$, $p= .001$.

Teismeliste keskmised autonoomia ja seotuse skoorid olid üle keskmiste (tabel 1), mis viitab sellele, et mõlemat peeti üsna oluliseks (tabel 1). Autonoomiat peeti olulisemaks kui seotust. Autonoomia ja seotuse vahel esines statistiliselt oluline erinevus $t(196)=7,51$, $p < .001$. Lisaks leidsin, et autonoomia ja seotuse vahel on nõrk kuid positiivne korrelatsioon. $r = .28$, $p < .001$, mis näitab, et oluliseks saab pidada nii autonoomiat kui ka seotust. Tüdrukud hindasid autonoomiat veidi kõrgemalt kui poisid (tabel 1), $t(138,04)= -2,23$, $p= .027$.

Tabel 1 Keskmiste skooride soolised erinevused

	Poisid	Tüdrukud	
	<i>M (SD)</i>	<i>M (SD)</i>	<i>p</i>
Autonoomia	3,36 (0,38)	3,48 (0,31)	.027
Seotus	3,18 (0,40)	3,19 (0,43)	ns
Suhted vanematega	4,32 (0,72)	4,23 (0,83)	ns
Suhted eakaaslastega	4,22 (0,79)	4,01 (0,92)	ns
Vaenulikkus	10,54 (2,91)	10,59 (3,35)	ns
Negatiivne maailmavaade	10,99 (3,43)	11,33 (3,60)	ns
Sõltumine teistest	16,23 (3,44)	16,55 (2,76)	ns
Negatiivne enesehinnang	11,00 (2,99)	11,69 (3,31)	ns
Negatiivne eneseadekvaatus	11,05 (2,54)	11,48 (2,99)	ns
Emotsionaalne tundetus	11,84 (2,29)	12,55 (3,38)	ns

Emotsionaalne ebastabiilsus	13,29 (3,19)	14,84 (3,32)	.001
Kohanemise koguskoor	83,44 (11,66)	87,46 (13,77)	.035

ns – statistiliselt ebaoluline

Autonoomia ja seotuse seosed psühholoogilises kohanemise ning rahuloluga lähisuhetes

Üldistatud lineaarsete mudelitega uurisin autonoomia, seotuse, kohanemise ja suhetega rahulolu vahelisi seoseid. Sõltuvateks tunnusteks olid PAQ testi koguskoor, kohanemise alaskaalad, suhted vanematega ja eakaaslastega. Sõltumatuteks tunnusteks olid sugu, vanus, autonoomia ja seotus. Kokku tuli 10 mudelit.

Lineaarsetes mudelites PAQ koguskoori uurides selgus, et võrreldes tüdrukutega on poistel väiksema tõenäosusega psühholoogilise kohanemise probleeme ($B = -3,80$, $p = .047$).

Uurides PAQ kohanemise alaskaalasid ning autonoomiat ja seotust leidsin, et statistiliselt oluline positiivne seos oli autonoomia ja emotsionaalse ebastabiilsuse ning seotuse ja teistest sõltumise vahel. Mida olulisemaks peetakse seotust, seda kõrgem on teistest sõltumise skoor ($B = 1,73$, $p = .001$) ning mida olulisemaks peetakse autonoomiat, seda kõrgem on emotsionaalse ebastabiilsuse skoor ($B = 2,23$, $p = .002$).

Seotuse skoorides statistiliselt olulisi soolisi erinevusi ei olnud. Lisaks võrreldes poistega on tüdrukud suurema tõenäosusega emotsionaalselt ebastabiilsemad ($B = -1,31$, $p = .005$).

Samuti leidsin statistiliselt olulise positiivse seose teismeliste seotuse ja suhetega vanematega vahel. Analüüsist selgus, mida olulisemaks peetakse seotust, seda rohkem ollakse rahul suhetega vanematega ($B = 0,44$, $p = .001$). Rahulolu eakaaslastega ei olnud seotud teismeliste autonoomia ja seotuse skooridega.

Arutelu ja järeldused

Uurimistöö eesmärgiks oli uurida teismeliste autonoomia ja seotuse seost kohanemise ning suhetega rahuloluga. Lisaks oli eesmärgiks võrrelda soolisi erinevusi. Varasemad uurimused on leidnud, et autonoomia ja seotus on positiivselt seotud heade suhetega vanematega ning on teismelise arengus olulisel kohal (Collins & Steinberg, 2006; McElhaney jt, 2009). Samuti on leitud, et autonoomiat ja seotust toetav kasvatusstiil soodustab teismeliste head kohanemist (Deci & Ryan, 2000; Inguglia jt, 2014; Lekes jt, 2009; Sher-Censor jt, 2011).

Teismeliste autonoomia ja seotus

Käesolevas uurimuses leidsin, et teismelised pidasid nii autonoomiat kui ka seotust oluliseks. See tulemus on kooskõlas Eestis läbiviidud väärtuste uuringutega, mis leidsid, et teismelised väärtustavad üheaegselt enesemääratluse ja traditsiooniga seotud väärtuseid (Mizera & Tulviste, 2012; Tulviste jt, 2012). Tulemus võib olla seotud sellega, et autonoomiat ja seotust peetakse inimeste baasvajaduseks (Deci & Ryan, 2000; Kagitcibasi, 2005). Teiseks autonoomia ja seotuse rõhutamine ning väärtustamine on mõjutatud sotsiaalkultuurilises kontekstis oluliseks peetavatest väärtustest (McElhaney & Allen, 2012). Käesolevad tulemused on kooskõlas varem Eestis läbiviidud uuringute tulemustega, mis näitavad, et Eesti lapsevanemad sotsialiseerivad lapsi ühendades traditsioonilised, eneseteostuslikud ja enesemääratlusega seotud sotsialisatsiooniväärtused (Tulviste jt, 2012; Tulviste jt, 2007). Lisaks üheks oluliseks tulemuseks oli, et teismelised väärtustasid nii autonoomiat kui ka seotust, kuid autonoomiat väärtustati kõrgemalt kui seotust. See on samuti kooskõlas varasemalt Eesti teismeliste seas läbi viidud uuringutega, mis näitavad, et enesemääratluse ja saavutusega seotud väärtuseid hinnati kõrgemalt kui konformsuse ja traditsiooniga seotud väärtuseid (Mizera & Tulviste, 2012; Tulviste & Tamm, 2014). Mitmed uuringud on leidnud, et üldiselt toimub teismeeas autonoomia kasv ja seotuse langus (Buhl, 2008). Autonoomia kasv võib tuleneda sellest, et autonoomia saavutamine on teismeeas põhiülesandeks (Collins & Steinberg, 2006; McElhaney jt, 2009). Uuringud näitavad, et Eesti teismeliste väärtused ei ole täielikult keskendunud iseseisvusele. Varasemate uuringute ja käesoleva uuringu tulemustest võib järeldada, et Eesti on liikunud psühholoogilise seotuse peremudeli suunas, mida iseloomustab materiaalne iseseisvus, kuid ka vastastikune põlvkondade vaheline seotus ning iseseisvuse väärtustamine (Kagitcibasi, 2005; Kagitcibasi, 2013).

Soolised erinevused

Tulemustest selgus, et tüdrukud väärtustavad autonoomiat rohkem kui poisid. Üheks põhjuseks, miks tüdrukud väärtustasid autonoomiat kõrgemalt, võib olla see, et tüdrukud saavad vanematelt rohkem toetust, mis soodustab autonoomia teket (Soenens jt, 2007). Levpušček (2006) leidis oma uurimuses, et tüdrukud otsivad vanematelt rohkem toetust ning seetõttu saavutavad autonoomia edukamalt kui poisid. Lisaks võib oletada, et tüdrukute kõrgem autonoomia väärtustamine tuleneb sellest, et liikudes individualistlikuma ühiskonna poole, muutub ühiskonnas ka naiste roll. Juba 20. sajandi alguses tekkis märgatav liikumine soolise võrdsuslikkuse suunas, mis ei toeta traditsioonilisi soorolle. Traditsiooniliste soorollide kohaselt peetakse autonoomiat poistele/meestele iseloomulikuks väärtuseks

(Levpušček, 2006). Kuna sotsiaalkultuuriline kontekst võib mõjutada vanemate sotsialisatsiooniväärtuseid ja teismeliste väärtuste kujunemist, siis vastavalt võivad muutuda ka inimeste väärtused (McElhaney & Allen, 2012; Mizera & Tulviste, 2012). Samuti on leitud, et tüdrukud on vähem impulsiivsemad ja küpsevad kiiremini kui poisid ning seetõttu võivad olla rohkem valmis iseseisvuseks (Hoffman, 1978).

Käesoleva uuringu tulemustest selgus, et tüdrukutel esineb rohkem psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel. See tulemus kinnitas ka varasemaid uuringuid, mis leidsid, et tüdrukutel esineb rohkem psühholoogilise kohanemise probleeme kui poistel (Frydenberg & Lewis, 2000; Stark jt, 1989). Tüdrukute kohanemise probleeme on seostatud varajase küpsemisega teismes. Tüdrukud peavad enneaegselt kohanema muutustega, mis võivad põhjustada kohanemise probleeme (Sigelman & Rider, 2009). Lisaks näitasid tulemused, et võrreldes poistega on tüdrukud suurema tõenäosusega emotsionaalselt ebastabiilsemad. Tamm, Tõnissaar, Jaani ja Tulviste (2016) leidsid oma uuringus, et tüdrukutel esines rohkem internaliseeritud probleeme nagu emotsionaalne ebastabiilsus. Ka Inguglia jt. (2014) uuring kinnitas, et naissoost osalejatel esines rohkem negatiivseid emotsioone kui meessoost vastajatel.

Autonoomia, seotuse mõju teismeliste kohanemisele

Esimene hüpotees – mida olulisemaks peetakse autonoomiat ja seotust, seda paremini ollakse psühholoogiliselt kohanenud, ei saa uurimistöö tulemuste põhjal kinnitust. Olulisi seoseid psühholoogilise kohanemise koguskoori ning autonoomia ja seotuse vahel ei esinenud. Kuid seoseid esines kohanemise dimensioonides. Antud tulemused ei olnud kooskõlas varasemate uurimuste tulemustega, mille kohaselt autonoomiat ja seotust toetav kasvatusstiil soodustab teismeliste head kohanemist.

Positiivne seos esines autonoomia ja emotsionaalse ebastabiilsuse vahel. Sellest võib oletada, et mida kõrgem on autonoomia, seda kõrgem on emotsionaalne ebastabiilsus. Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et teismeeas muutuvad konfliktid vanematega sagedasemaks, sest teismelised püüavad ennast kehtestada ja saavutada autonoomiat. Konfliktid võivad omakorda teismelistes põhjustada emotsionaalset ebastabiilsust. Autonoomiaga seotud konfliktid muutuvad teismeeas sagedasemaks ja võivad põhjustada emotsionaalse ebastabiilsuse kasvu (Munafa & Treasaden, 2010).

Samuti leidsin positiivse seose seotuse ja teistest sõltumise vahel. Sellest võib järeldada, et mida kõrgem on seotuse skoor seda kõrgem on teismeliste sõltumine teistest. Vastupidiselt

käesoleva uurimuse tulemusele on teistes uurimustes leitud, et teismeliste ja vanemate vahelisi lähedasi suhteid ja kiindumust seostatakse teismeliste tervise ja heaoluga mitmetes erinevates kultuurides (Chirkov jt, 2003; Chou, 2000; Ryan & Deci, 2000). Tulemuste ebakõla võib tuleneda sellest, et teismeliste põhiliseks arengu ülesandeks peetakse autonoomia saavutamist (Collins & Steinberg, 2006; McElhaney jt, 2009), seetõttu võib liigne seotus olla teismelise arengule kahjulik. Ryan ja Lynch (1989) on oma töös järeldanud, et seotus ei ole side, millest teismeline ennast vabastama peab, vaid vastavalt inimese arengu vajadustele muutuv suhe.

Lisaks võib oletada, et mõlemad positiivsed seosed on seotud enesemääratlemise teooriaga (SDT), mille kohaselt peavad heaoluks olema kõik psühholoogilised põhivajadused rahuldatud. Rahulolu puudumine ühe psühholoogilise põhivajadusega võib põhjustada psühholoogilisi probleeme (Deci & Ryan, 2000).

Autonoomia, seotuse seos suhetega rahuloluga

Teine hüpotees – mida kõrgem on autonoomia ja seotuse väärtustamine, seda suurem on rahulolu suhetega vanemate ja eakaaslastega, leidis osaliselt kinnitust. Analüüsist selgus, mida olulisemaks peetakse seotust, seda rohkem ollakse rahul suhetega vanematega. Mitmed uuringud on täheldatud perekonna suhete olulisust teismeliste autonoomia ja seotuse saavutamisele. Ka käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et teismelised olid suhetega rahul ning väärtustasid autonoomiat kõrgelt.

Uurimistöö tulemustes ei ilmnenu seoseid suhetega eakaaslastega. See võib tuleneda asjaolust, et autonoomiat ja seotust hinnati perekonnaga seonduvalt - seotus perekonnaga ja autonoomia perekonnast. Samuti on leitud, et olulisemaks autonoomia, seotuse ja hea psühholoogilise kohanemise saavutamisel on suhted vanematega (Noom jt, 1999). Vanemate suhtumine teismeliste autonoomia püüdlustesse mõjutab teismeliste individuaalsust ning positiivsete ja toetvate suhete loomist (Inguglia jt, 2014). Head suhted ja seotus vanematega annavad lastele turvalisust, mis omakorda viib nende individuaalse ja sotsiaalse maailma avastamiseni (Noom jt, 1999).

Probleemid ja edaspidised uurimused

Esmalt tooksin piiranguna välja valimis märgatava tüdrukute ülekaalu, mis tuleneb sellest, et uuritavates klassides oli tüdrukuid rohkem kui poisse ning valimist välja langenute seas oli vähem tüdrukuid. Lisaks on puuduseks autonoomia-seotuse küsimustiku madalad reliaabluskoeffitsiendid. Tooksin välja asjaolu, et küsimustikele vastajaid oli ainult Tartumaa

koolidest. Siit võib tuleneda ka laiendus käesolevale uurimistöole, kuhu võiks kaasata ka teised Eesti maakonnad. Samuti võiks kaasata ka teised rahvused, näiteks uurida eestivenelaste autonoomiat, seotust ja kohanemist ning võrrelda eestlastega. Huvitavaks laienduseks oleks läbi viia longituuduuring, uurides osalejaid teismeeast noore täiskasvanuikka jõudmisel. See võib näidata väärtushinnangute ja ka kohanemise taseme vanuselisi muutusi. Lisaks oleks huvitav viia läbi uuring, mis käsitleb täpsemalt lastevanemate (ja eakaaslaste) suhete mõju Eesti teismeliste kohanemisele, autonoomiale, seotusele.

TÄNUSÕNAD

Täna väga abi ja nõuannete eest oma juhendajaid Anni Tamme ja Tiia Tulvistet. Suur tänu ka uuringus osalenud koolidele, kes lubasid küsitlusi läbi viia.

Kasutatud kirjandus

- Allik, J., Realo, A., & Konstabel, K. (2003). Isiksus ja kohanemine. *Isiksusepsühholoogia* (pp. 139-168). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence to midlife. *Journal of Adult Development*, 8, 133–143.
- Beyers, W. & Goossens, L. (1999). Emotional autonomy, psychosocial adjustment and parenting: Interactions, moderating and mediating effects. *Journal of Adolescence*, 22(6), 753–769.
- Buhl, H. (2008). Development of a model describing individuated adult child–parent relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 381-389.
- Chirkov, V., & Ryan, R. (2001). Parent and teacher autonomy-support in Russian and U.S. adolescents: Common effects on well-being and academic motivation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 618-635.
- Chirkov, V., Kim, Y., Ryan, R., & Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 97–110.
- Chou, K.-L. (2000). Emotional autonomy and depression among Chinese adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 161, 161-169.
- Collins, W., & Steinberg, L. (2006). Adolescent development in interpersonal context. *Handbook of child psychology* (6th ed., Vol. 3, pp. 1003-1067). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227–268.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Frydenberg, E., & Lewis, R. (2000). Teaching Coping to Adolescents: When and to Whom? *American Educational Research Journal*, 37(3), 727-745.
- Garber, J., & Little, S. A. (2001). Emotional autonomy and adolescent adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 16, 355–371.
- Goodnow, J. J. (1997) “Parenting and transmission and internalization of values: from socio-cultural perspectives to within-family analyses”. In *Parenting and children’s internalization of values: a handbook of contemporary theory*. J. E. Grusec and L. Kuczynski (toim.). New York: Wiley.

- Grossman, K. E., Grossman, K., & Zimmerman P. (1999). A wider view of attachment and exploration. In J. Cassidy & P. R. Shaver (toim.). *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp.760-786). New York: Guilford.
- Harter, S. (1990). *At the threshold: The developng adolescent*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hoffman, L. (1978). Changes in Family Roles, Socialization, and Sex Differences. *Educational Horizons*, 57(1), 10-18.
- Inglehart, R. and W. E. Baker (2000) "Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values". *American Sociological Review* 65, 19–51.
- Inguglia, C., Ingoglia, S., Liga, F., Lo Coco, A., & Lo Cricchio, M. (2014). Autonomy and Relatedness in Adolescence and Emerging Adulthood: Relationships with Parental Support and Psychological Distress. *Journal of Adult Development*, 22(1).
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 36(4), 403-422.
- Kagitcibasi, C. (2013). Adolescent Autonomy-Relatedness and the Family in Cultural Context: What Is Optimal? *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235.
- Keller, H. (2007). Inventory of Autonomy and Relatedness. University of Osnabrück.
- Kert, K., Piirimäe, E., Elings, M., & Siilak, K. (2010). Käitumis-, sotsiaal-, ja terviseteaduste doktorikooli terminoloogiaveeb. Kasutatud 04.10.2015
http://www.doktorikool.ut.ee/kstt/term/ET/kategooriad/sotsioloogia/agency_sots_
- Lamborn, S., & Groh, K. (2009). A four part model of autonomy during emerging adolescence: Relations with adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 393–401.
- Lekes, N., Gingras, I., Philippe, F., Koestner, R., & Fang, J. (2009). Parental Autonomy-Support, Intrinsic Life Goals, and Well-Being Among Adolescents in China and North America. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(8), 858-869.
- Levpušček, M. (2006). Adolescent individuation in relation to parents and friends: Age and gender differences. *European Journal of Developmental Psychology*, 3(3), 238-264.
- Luciano, M. (2009). Autonomy and relatedness reconsidered: Learning from the inuit. *Culture and Psychology*, 15(4), 451-462.
- Manzi, C., Regalia, C., Pelucchi, S., & Fincham, F. (2012). Documenting different domains of promotion of autonomy in families. *Journal of Adolescence*, 35(2), 289-298.

- McElhaney, K. B., & Allen, J. P. (2012). Sociocultural perspectives on adolescent autonomy. P. Kerig, M. Schulz & S. T. Hauser (Toim.), *Adolescence and Beyond* (lk 161-176). Oxford: Oxford University Press
- McElhaney, K., Allen, J., Stephenson, J., & Hare, A. (2009). Attachment and autonomy during adolescence. *Handbook of adolescent psychology, Vol 1: Individual bases of adolescent development (3rd ed.)* (lk 358-403). Hoboken, US: John Wiley & Sons Inc.
- Munafò, M., & Treasaden, I. (2010). Human development. A. Attwood & B. Puri (Toim.), *Psychiatry: And Evidence-based text*. London: Edward Arnold Publishers Ltd.
- Noom, M., Deković, M., & Meeus, W. (1999). Autonomy, attachment and psychosocial adjustment during adolescence: A double-edged sword? *Journal of Adolescence*, 22, 771-783.
- Oishi, S., Schimmack, U., Diener, E., & Suh, E. (1998). The measurement of values and individualism–collectivism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1177– 1189.
- Oyserman, D., Kimmelmeier, M., & Coon, H. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 97-110.
- Parks, L., & Guay, R. (2009). Personality, values, and motivation. *Personality and Individual Differences*, 47, 675-684.
- Persike, M., & Seiffge-Krenke, I. (2012). Competence in Coping with Stress in Adolescents from Three Regions of the World. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 863-879. doi:DOI 10.1007/s10964-011-9719-6
- Rohner, R., Khaleque, A., & Cournoyer, D. (2005). Parental Acceptance-Rejection: Theory, Methods, Cross-Cultural Evidence, and Implications. *Ethos*, 33(3), 299-334.
- Rokeach, M. (1973) *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Ryan, R. M. and Lynch, J. H. (1989). Emotional autonomy versus detachment: revisiting the vicissitudes of adolescence and young adulthood. *Child Development*, 60, 340-356.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68–78.
- Schwartz, S. H. & T. Rubel (2005) “Sex differences in value priorities: cross-cultural and multimethod studies”. *Journal of Personality and Social Psychology* 89, 1010–1028.
- Schwartz, S. H. (1992) “Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries”. *Advances in Experimental Social Psychology* 25, 1–65.

- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. Online Readings in Psychology and Culture, 2 (1). <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
- Seiffge-Krenke, I. (2006). Coping with relationship Stressors: The impact of different working models of attachment and links to adaptation. *Journal of Youth and Adolescence*, 5, 25-39.
- Seiffge-Krenke, I., Aunola, K., & Nurmi, J. (2009). Changes in Stress Perception and Coping during Adolescence: The Role of Situational and Personal Factors. *Child Development*, 80(1), 259-279.
- Sher-Censor, E., Parke, R., & Coltrane, S. (2011). Parents' Promotion of Psychological Autonomy, Psychological Control, and Mexican–American Adolescents' Adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 40(5), 620-632.
- Sigelman, C., & Rider, E. (2009). Health and Physical Development. In *Life-Span Human development* (6th ed., pp. 122-156). Wadsworth Cengage Learning.
- Soenens, B., Berzonsky, M., Vansteenkiste, M., & Goossens, L. (2005). Identity styles and causality orientations: In search of the motivational underpinnings of the identity exploration process. *European Journal of Personality*, 19(5).
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Lens, W., Luyckx, K., Goossens, L., Beyers, W., & Ryan, R. (2007). Conceptualizing Parental Autonomy Support: Adolescent Perceptions of Promotion of Independence Versus Promotion of Volitional Functioning. *Developmental Psychology*, 43(3), 633-646.
- Stark, L., Spirito, A., Williams, C., & Guevremont, D. (1989). Common Problems and Coping Strategies I: Findings with Normal Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17(2), 203-212.
- Tamm, A., & Tulviste, T. (2014). Brief report: Value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescence*, 37(5), 525-529.
- Tamm, A., Kasearu, K., Tulviste, T., & Trommsdorff, G. (2016). Maternal values and parenting, and Estonian, German, and Russian adolescents' friendship satisfaction. *Personal Relationships*.
- Tamm, A., Tõnissaar, M., Jaani, J., & Tulviste, T. (2016). Associations between adolescent boys' and girls' psychological adjustment and behavior in school. Avaldamiseks saadetud käsikiri.
- Thornton, A., Orbuch, T. L., & Axinn, W. G. (1995). Parent-child relationships during the transition to adulthood. *Journal of Family Issues*, 16, 538-564.

- Tulviste, T., & Gutman, P. (2003). A comparison of value preferences and attitudes toward collectivism of institution-reared and home-reared teenagers. *European Journal of Psychology of Education, 18*(1), 33-42.
- Tulviste, T., & Mizera, L. (2012). A Comparison of Estonian Senior High School Students' Value Priorities in 200 and 2009. *A Journal of the Humanities and Social Sciences, 16*(2), 145-156.
- Tulviste, T., & Rohner, R. (2010). Relationships Between Perceived Teachers' and Parental Behavior and Adolescent Outcomes in Estonia. *Cross-Cultural Research, 44*(3), 222-238.
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialization Values in Stable and Changing Societies: A Comparative Study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian Mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*(3), 480-497.
- Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B. & Tryggvasson, M.-T. (2007). Child-rearing goals of Estonian, Finnish, and Swedish mothers. *Scandinavian Journal of Psychology, 48*, 487-497.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace

Deivi Happonen